

קנאות פנחס מול קנאות אליהו

מים ראשונים: ההשוואה בין פנחס לאליהו מתבקשת לא רק מהקשר הלשוני בין "בקנאו את קנאתי" של פנחס ובין "קנא קנאתי" של אליהו שבהפטרות השבת (שאמנם נדחית בשנים רגילות שאינן מעוברות בגלל שלושת השבועות של בין המצרים), אלא גם ממסורת חז"ל שאליהו הוא פנחס.¹ אבל בפרשני התנ"ך ומפרשי הגמרא מובאת מסורת זו, שאליהו הוא פנחס, פעמים רבות. ראו למשל רש"י בבא מציעא קיד ע"ב, רשב"ם ותוספות בבא בתרא קכא ע"ב, רד"ק שופטים כ כח, רלב"ג מלכים א כב לח ועוד.

ילקוט שמעוני תורה פרשת בלק רמז תשעא – מה הצידוק (המניע) למעשהו של פנחס

הקב"ה אמר למשה: הושב להם ראשי סנהדרין ויהו דנין כל מי שהלך לפעור. אמר לו: ומי מודיעו? אמר לו הקב"ה: אני מפרסמן, כל מי שטעה הענן נקפל מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל ויהיו הכל יודעין מי שטעה ויתלו אותו. הדא הוא דכתיב: "ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור". הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא, אמרו לו: הן נידונין דיני נפשות ואתה יושב ושוקק? מה עשה? הלך וקבץ כ"ד אלף מישראל והלך אצל כזבי בת צור ... והביאה לפני משה. אמר לו: בן עמרם, זו מותרת או אסורה? ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך? נתעלמה הלכה ממנו, געו כולם בבכיה ... "וירא פינחס בן אלעזר". מה ראה? אמר רב: ראה מעשה ונזכר הלכה. אמר ליה:² אחי אבי אבא, לא כך לימדתנו ברדתך מהר סיני: הבעל ארמית קנאין פוגעין בו? אמר ליה: קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא.³ ושמואל אמר: ראה שאין חכמה ואין תבונה לנגד ה', כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב.⁴

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק ט הלכה ז – בקשו לנדות את פנחס

"וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן". מה ראה? ראה את המעשה ונזכר להלכה: הבעל ארמית הקנאים פוגעין בהן. תני: שלא ברצון חכמים, ופינחס שלא ברצון חכמים. אמר רבי יודה בר פזי: ביקשו לנדותו, אילולי שקפצה עליו רוח הקודש ואמרה: "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וגוי".⁵

מסכת סנהדרין דף פב עמוד ב – עשה פלילות עם קונו

"ויעמד פינחס ויפלל" (תהלים קו ל). אמר רבי אלעזר: "ויתפלל" לא נאמר, אלא "ויפלל" - מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו.⁶ בקשו מלאכי השרת לדחפו,⁷ אמר להן: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא.⁸

¹ בילקוט שמעוני פנחס רמז תשעא המובא להלן.

² פנחס למשה, פונה אליו בלשון: האח של סבא (אבי אבא) – דוד רבה.

³ "קורא האיגרת הוא השליח". מי שקורא את האיגרת, יהיה גם השליח שיביא אותה וידאג לביצועה. מי שמציע שגם יבצע. ראו ביטוי זה גם בגמרא בבא מציעא פג ע"ב לגבי ר' אלעזר בנו של רבי שמעון בר יוחאי שנתן עצות איך לתפוס גנבים וסופו שמינו אותו השלטונות לתפקיד זה, וכן גם בגמרא סנהדרין צו ע"א לגבי נבוכדנצר שביקש לתקן את האיגרת ששלח בלאדן לחזקיהו. וראש לכולם הוא אולי יוסף שאחרי שנתן את פתרון חלום פרעה ואת העצה היעוצה מה לעשות, וסופו שמונה לממש את עצתו. אולי יש בזה גם אמצעי לבדיקת אמינותו של מביא האיגרת ופותר החלום.

⁴ זה המדרש הבסיסי של סיפור קנאותו של פנחס שמובא גם ברש"י. שים לב להבדל המהותי בין שיטת רב לשיטת שמואל. המקור הוא בגמרא סנהדרין פב ע"א, אך הבאנו את נוסח הילק"ש משום ששם הסיפור "עשיר" יותר. זאת ועוד, בנוסח זה מודגש "פרט קטן" חשוב ביותר שנמצא בעצם במקרא עצמו. משה לא היה כל כך חדל אונים בפרשת בנות מואב כפי שלעתים נדמה. הרבה לפני קנאותו של פנחס, מינה משה את מערכת המשפט "שופטי ישראל" לטפל בכל אלה שחטאו בבעל פעור (השווה עם חטא העגל - שמות לב כז). הקב"ה גם הבטיח לו אמצעי לאתר את אלה שחטאו. מה הוסיף איפוא פנחס? מדוע לא נתן לשופטי ישראל לבצע את מלאכתם? התשובה: משום שזמרי קרא תיגר על מערכת המשפט עצמה. ואף עשה זאת דרך פגיעה אישית במשה. כאן היה צידוק לקנאות חד פעמית. אבל עדיין היא צריכה להיות זהירה מאד שהרי יש כאן נטילת סמכות מעל "שופטי ישראל".

⁵ נראה שהירושלמי מחמיר בהרבה מול הבבלי, ביחס של חכמים למעשיו של פנחס ומזכיר מקרים אחרים שנעשו "שלא ברצון חכמים" ואפילו יוזמה לגזור נידוי שאמנם לא בוצעה (ראו אליעזר בן הורקנוס ועקביא בן מהללאל). ומעניין מי הם החכמים שבקשו לעשות זאת, על כורחנו זה משה ובית דינו שמשמש בית אב לחכמים שבקשו לנדות בזמנם.

⁶ פלילות - אומר רש"י: ריב. וראו תוספות מסכת מנחות לד ע"ב: "ותפלין נראה לשון ויכוח כמו "ויפלל" - שעשה פלילות עם קונו. על שם שהם עדות והוכחה שהשם נקרא עליו ויראים ממנו". התפלין הם הויכוח של עם ישראל עם אומות העולם, העדות וההוכחה ששם ה' נקרא עלינו. (ובכ"ז, אנו משתדלים להתפלל עם התפלין ולא לעסוק בויכוחים או חר"ח בפלילים).

⁷ בבית דין של מעלה מבקשים המלאכים לדחפו ובבית דין של מטה מבקשים חכמים לנדותו. אם מותר לחבר את הבבלי לירושלמי. קנאי בן קנאי - אומר רש"י: "משבט לוי שקינא במעשה דינה". משיב חימה בן משיב חימה: "אהרון במעשה קורח ... ויתן את הקטורת". יש כאן תערובת של ביקורת סמויה על קנאותו של פנחס (ההשוואה למעשה שכם) יחד עם הבנה ודברי שבח (ההשוואה

מסכת סנהדרין דף פב עמוד א – דין רודף לפנחס

משנה: ... והבועל ארמית קנאים פוגעים בו. **גמרא:** אמר רב חסדא: הבא לימלך - אין מורין לו. ... ולא עוד, אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס - נהרג עליו. נהפך זמרי והרגו לפנחס - אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא.⁹

פרקי דרבי אליעזר (אשכול) סוף פרק כט – כסא של אליהו בברית

עמד אליהו וברח לו להר חורב ושם נגלה לו הקב"ה ואמר לו: מה לך פה אליהו. אמר לו: "קנא קנאתי..." אמר לו הקב"ה: לעולם אתה מקנא. קנאת בשטים על גילוי עריות ... וכאן אתה מקנא. חייך, שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך! מכאן התקינו חכמים לעשות כסא אחד מכובד למלאך הברית, שנקרא אליהו זכור לטוב - מלאך הברית.¹⁰

שיר השירים רבה א א – למי באמת מקנא אליהו

"ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה" (ישעיהו ו ו). אמר רב שמואל: רצפה - ריץ פה. ריץ פה למי שאמר דלטוריא על בני. ¹¹ ודכוותיה כתיב באליהו, שנאמר: "ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל" (מלכים א יט). אמר לו הקב"ה: בריתי, שמא בריתך? "ואת מזבחתיך הרסו" - אמר לו: מזבחתי, שמא מזבחתיך? "ואת נביאיך הרגו בחרב" - אמר לו: נביאי, ואת מה איכפת לך? אמר לו: "ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה".¹²

אליהו זוטא (איש שלום) פרשה ח – אי אפשר בדרכך אליהו

אמר לו הקב"ה לאליהו: מה לך פה אליהו? היה לו שיאמר לפניו: ריבוננו של עולם, בניך הם, בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב שעשו לך רצונך בעולם. ולא עשה כן, אלא אמר לפניו: קנא קנאתי לה' א-להי צבאות וגו'. התחיל הקב"ה לדבר עמו דברי תנחומים. אמר לו: כשנגלית ליתן להם תורה על הר סיני, לא נגלו עמי אלא מלאכי השרת שהן רוצין בטובתן ... ואומר: "ואחר הרעש אש, לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה". המתין לו שלוש שעות ועדיין בדבריו הראשונים הוא עומד: קנא קנאתי לה' אלהי צבאות.¹³ באותה שעה אמרה לו רוח הקודש לאליהו: לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט וגו'. ומה שבדעתך איני יכול לעשות.¹⁴

עם אהרון שמכפר עם אותה הקטורת שקודם שרפה את קורח ועדתו). דואליות זו גם משתמעת ישירות מהגמרא עצמה. מחד גיסא, "בקשו מלאכי השרת לדחפו" ומאידך, יש לפנחס טענה פשוטה ואנושית: למה שימותו עוד אנשים מישראל? ראו במקבילה בסנהדרין מד ע"א: "ויעמד פינחס ויפלו ותעצר המגפה, ואמר רבי אלעזר: ויתפלל לא נאמר, אלא ויפלל - מלמד שעשה פלילות עם קונו; בא וחבטן לפני המקום, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל?" פלילות זו ניתן לצרפה לטיעונים החזקים של משה ושל אברהם כנגד הקב"ה ולהלן גם אליהו בהר הכרמל. ראו דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך וכן [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא.

⁹ ראו רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יב הלכה ה: "ואין הקנאי רשאי לפגוע בהן אלא בשעת מעשה כזמרי ... אבל אם פירש אין הורגין אותו ואם הרגו נהרג עליו. ואם בא הקנאי ליטול רשות מבית דין להורגו, אין מורין לו ואע"פ שהוא בשעת מעשה. ולא עוד, אלא אם בא הקנאי להרוג את הבועל ונשמת הבועל והרג הקנאי כדי להציל עצמו מידו, אין הבועל נהרג עליו". לקנאי יש דין רודף! בשבירר של שנייה הוא עשוי להיות בעצמו רוצח. אגב, האם רק לזמרי היה מותר להרוג את פנחס או גם לכל אדם אחר? (בדין רודף מותר לכל אדם, לא רק לנרדף, לפגוע ברודף). ברגע שיצאנו ממערכת המשפט ("שופטי ישראל") נכנסנו לסחרחורת מסוכנת.

¹⁰ ראו מקבילה בילקוט שמעוני פרשת לך לך רמז עא, בלק רמז תשס"ו ועוד. על "קנא קנאתי" של אליהו נאמרו מדרשים רבים מהם חריפים הרבה יותר, כפי שנראה בהמשך, אבל הבאנו תחילה דווקא את פרקי דרבי אליעזר הנ"ל שכן הוא מקשר את קנאותו של אליהו לזו של פנחס וממילא כל ביקורת שתאמר לגבי אליהו, משתמעת ממנה בעקיפין גם ביקורת על פנחס. פנחס הוא אליהו כפי שנראה עוד להלן. ראו דברינו [אליהו בהר חורב](#) בפרשה זו.

¹¹ דלטוריא היא מלשינות, לשון הרע. כך אצל ישעיהו שאמר על עם ישראל שהם "עם טמא שפתיים" (ישעיהו ו ה).

¹² לכאורה, הביקורת על אליהו היא שמרוב קנאות לה' (בין אדם למקום) הוא שוכח את עם ישראל (בין אדם לחבירו). המקור לכך הוא מכילתא דרבי ישמעאל מס' דפסחא בא פרשה א: "אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, שנאמר: קנא קנאתי לה' אלהי צבאות" (ראו שם על ירמיהו שתבע כבוד האב וכבוד הבן ויונה שתבע כבוד הבן ולא כבוד האב). אך יש גם רובד נוסף, חמור יותר. מי שמקנא בצורה כל כך קיצונית עושה זאת, בנפשו פנימה, מסיבות אישיות ופרטיות ולא מדאגה לכלל או לכבוד ה'. הדו-שיח בין הקב"ה לאליהו נסתיים בקובלנה של אליהו שרודפים אותו: "ויבקשו את נפשי לקחתה". הקנאי שרודף מוצא עצמו נרדף (ראו הערה לעיל על נרדף ורודף). הדברים אמורים בצורה ברורה עוד יותר במדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ח: "קשה כשאול קנאה - קשה היתה הקנאה שהכניס אליהו כנגד ישראל, שנאמר: קנא קנאתי לה' א-להי צבאות כי עזבו בריתך וגו'. היה לו לאליהו לילך למקום שעמדו אבותיו ויבקש רחמים על ישראל ולא עשה כן. אמר לו הקב"ה: צורכך בקשת - לך שוב לדמשק". צורכך בקשת - לא צורך הציבור.

¹³ הפסוק "קנא קנאתי" חוזר פעמיים. בפסוק י ובפסוק יד (הכל במלכים א פרק יט). אליהו בשלו גם אחרי החיזיון וההתגלות.

¹⁴ ראו מקבילה בילקוט שמעוני מלכים א רמז ריז והסיומת שם היא: "... המתין לו שלוש שעות, עדיין עמד בדברים הראשונים ואמר קנא קנאתי. א"ל הקב"ה: ואת אלישע תמשח לנביא תחתך ומה שבדעתך אין אתה יכול לעשות". קנאות מתמשכת אינה אפשרית. המקנא עצמו לא יכול לבצע את קנאותו, גם אם היא צודקת. אולי משהו אחר יכול. ומרוב המדרשים שהבאנו המבקרים את קנאות

ילקוט שמעוני תורה פרשת פינחס רמז תשעא – פנחס הוא אליהו הוא שיביא שלום

אמר רבי שמעון בן לקיש: פינחס הוא אליהו.¹⁵ א"ל הקב"ה: אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה, אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני, שנאמר: "הנה אנכי שולח לך את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". רבי אליעזר אומר: הסב הקב"ה שמו של פינחס בשמו של אליהו ז"ל מתושבי גלעד.¹⁶ מלמד שעשה תשובת ישראל בהר הגלעד, שנאמר: "הנני נתן לו את בריתי שלום", "בריתי היתה אתו החיים והשלום" (מלאכי ב ה). ונתן לו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא ונתן לו שכר טוב ו"היתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם".¹⁷

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסיקא ד ויקח אליהו – ההשוואה עם משה

אתה מוצא שתי נביאים¹⁸ עמדו להם לישראל משבטו של לוי: משה ראשון ואליהו אחרון¹⁹ ... משה גאלם ממצרים בשליחות ... ואליהו גאלם לעתיד לבא בשליחות. ואת מוצא שמשה ואליהו שוין זה לזה בכל דבר: משה נביא אליהו נביא, משה נקרא איש האלהים ואליהו נקרא איש האלהים, משה עלה למעלה ואליהו עלה למעלה ... משה ויכסהו הענן ששת ימים ואליהו עלה בסערה ... משה כינס את ישראל להר סיני ואליהו כינסם להר הכרמל ... משה התפלל על ישראל: "אל תשחת עמך ונחלתך" (דברים ט כו) ואליהו נתפלל על ישראל: "ענני ה' ענני" (מלכים א יח לז) ... משה קיבלו ישראל על ידו אהבתו של מקום: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד ז) ואליהו קבלו על ידו אהבתו של מקום, שנאמר: "ה' הוא האלהים" (מלכים א יח לט).²⁰

שבת שלום
מחלקי המים

אליהו, צדיק, למען היושר והאיזון לציין שיש גם מדרשים מתונים בהרבה. ראו למשל, פסיקתא רבתי פרשה ד בהשוואה הרחבה בין דמותו של משה ודמותו של אליהו, כולל הקנאות, כפי שנביא בסוף הדף.

¹⁵ כבר ראינו את ההשוואה של פנחס לאליהו בפרקי דרבי אליעזר לעיל, אבל כאן הלשון היא ישירה וברורה: "פנחס הוא אליהו" (אולי צ"ל הפך שאליהו הוא פנחס). ראו לשון זו גם במדרש אגדה (בובר) במדבר כה יג וכן מדרש הגדול במדבר כה יב. נראה שאל המקור לציטוט ע"י פרשנים ודרשנים מאוחרים כמסורת פשוטה של "חז"ל" שאליהו הוא פנחס - לא מצאנו מקורות קדומים יותר והמאיר עינינו יבורך.

¹⁶ ר' אליעזר הוא התנא שאינו מסכים שאליהו הוא פנחס, אלא רק קיבל את שמו, תכונותיו וברכתו. ראו גם פרקי דרבי אליעזר פרק מו: "ר' אליעזר אומר: קרא שמו של פנחס בשמו אליה. אליהו מתושבי הגלעד שעשת תשובה ישראל בהר גלעד ונתן לו הקב"ה שכר טוב ולבניו הצדיקים למען כהונת עולם". ופירוש אבן עזרא במדבר פרשת פינחס פרק כה פסוק יג מתנגד לחלוטין לרעיון שפנחס הוא אליהו "ומלת אחריו - לאות שמת, ואינו אליהו כלל".

¹⁷ הרעיון הידוע שדווקא אליהו הקנאי הוא שיביא את השלום והשלמות של ימות המשיח (סוף ספר מלאכי) מקבל משמעות נוספת, לאור החיבור של הפרשה וההפטרנו אשר מעלה את ההשוואה בין קנאות פנחס לקנאות אליהו, מי היה קנאי יותר? (ראו הביקורת הקשה על פנחס בדברינו **בת יפתח בפרשת בחוקותי**), מי התרכך ראשון? האם אליהו מרכך את פנחס או שמא פנחס את אליהו? אם אכן אליהו הוא פנחס, אז לא רק הקנאות נמשכת מפנחס לאליהו, אלא גם הברכה שפנחס זכה בה: "הנני נתן לו את בריתי שלום" תימשך ותהפוך ל"בריתי היתה אתו החיים והשלום" של מלאכי לאליהו. כך או כך, ראו דברינו המשלימים דף זה: [אליהו בהר חורב](#) בפרשה זו.

¹⁸ המדרשים או שמא המעתיקים לא תמיד מקפידים על לשון זכר ונקבה.

¹⁹ ובבראשית רבה עא ט שתי דעות אחרות: שאליהו הוא משבט בנימין או משבט גד (הגלעדי).

²⁰ המדרש מאריך שם בהשוואה של אליהו למשה (ואנחנו קצרנו מאד) שרובה ככולה על דרך החיוב. המוטיב המרכזי של דרשה זו הוא העמדת אליהו כמבשר הגאולה לעתיד לבא כדמות המקבילה למשה (ראו מספר דפים על מוטיב זה בדברינו [בשבת הגדול](#)). אך לעניינינו, אפשר שהשוואה זו גם באה להציג נקודת מבט שונה מכל המדרשים המשווים את אליהו עם פנחס עד כדי איחוד ממש של שתי דמויות קנאיות אלה. בא מדרש פסיקתא רבתי ואומר: אליהו מושווה למשה, לא לפנחס. למשה שכאילו רפו ידיו בשעה שזמרי קרא תיגר ולא לפנחס שעשה מעשה קנאות חריג.